

ALMUDENA GRANDES (1960–2021) bila je jedna od najvažnijih savremenih španskih književnica. Studirala je geografiju i istoriju u Madridu i odmah se priključila kontrakulturnom pokretu „La movida Madrileña”, posvetivši se stvaranju nove, slobodne, buntovničke umetničke scene. Njen prvi roman, *Odrastanje Lulu* (1989; po kome je snimljen čuveni film Bigasa Lune), doneo joj je i prvu nagradu, a do kraja svoje bogate spisateljske karijere zaslužiće gotovo 20 najprestižnijih nacionalnih i internacionalnih priznanja. U neke od njenih najpoznatijih i najuspešnijih romana takođe spadaju i *Atlas de geografía humana* (1998), *El corazón helado* (2007), *Inés y la alegría* (2010) i *Los Pacientes del Doctor García* (2017), od kojih se poslednja dva nalaze u sastavu nedovršenog šestoknjžja epskih razmera pod nazivom *Epizode beskonačnog rata*. Na političkoj sceni autorka je bila prodoran glas levice, borac za ljudska prava i prava žena, protivnik svake vrste nasilja, rasizma i terorizma, oštri kritičar savremenog društva opijenog materijalizmom i konzumerizmom.

b

Almudena Grandes
FRANKENŠTAJNOVA
MAJKA

*Agonija i smrt Aurore
Rodrigues Karbaljeje u vreme
vrhunca nacionalkatoличke
Španije, Duševna bolnica u
Sjemosuelosu,
Madrid, 1954–1956.*

edicija

KIRKA (knjiga br. 18)

prevod

Jasmina Milenković

uredništvo, lektura, korektura

Tijana Petković (Kalipso)

Tamara Krstić

Aleksandar Šurbatović

fotografije

Francesca Woodman (korice)

Thomas Mueller (impresna)

naslov originala

Almudena Grandes

LA MADRE DE FRANKENSTEIN

© Almudena Grandes, 2020; Published by agreement
with Tusquets Editores, S.A., Barcelona, Spain, and
Agentia Literara Livia Stoia.

EPIZODE BESKONAČNOG RATA
PLAN DELA

I

Ines i radost

Vojska Španskog nacionalnog saveza i invazija na Aransku dolinu,
Pirineji Leride, 19–27. oktobar 1944. godine

II

Čitalac Žila Verna

Senserova gerila i trogodišnjica terora,
Haen, Sijera Sur, 1947–1949.

III

Tri Manolitina venčanja

Sveštenik Porlijera, Patronat za izdržavanje kazni
i radanje ilegalnog otpora protiv frankizma,
Madrid, 1940–1950.

IV

Pacijenti doktora Garsije

Kraj nade i mreža za bekstvo ratnih zločinaca
i nacističkih vođa koju je organizovala Klara Štaufer,
Madrid–Buenos Ajres, 1945–1955.

V

Frankenštajnova majka

Agonija i smrt Aurore Rodrigues Karbaljeje
u vreme vrhunca nacionalkatoličke Španije,
Duševna bolnica u Sjemosuelosu (Madrid), 1954–1956.

VI

Marijano na reci Bidasoa

Dugogodišnje krtice, unutrašnja ekonomska emigracija i
25 godina mira,
Kastuera (Badahos) – Ejbar (Gipuskoa)

*Za Luisa.
Još jednom i nikad neće biti dovoljno*

Danas, kada ti tvoja zemlja više ne treba,
Još u ovim knjigama ti je draga i potrebna,
Stvarnija i više sanjana od neke druge;
Ne ta, već ona je danas tvoja zemlja.
Ona koju ti je Galdos obznanio,
Kao tolerantan prema protivničkoj odanosti,
Prema velikodušnoj Servantesovoj tradiciji,
Herojska u životu, herojska u borbi
Za budućnost koja je bila njena,
A ne za zlokobnu prošlost u koju su vratili onu drugu.

Stvarna za tebe nije ta opscena i potištena Španija
U kojoj danas vlada nitkov,
Već ova Španija živa i uvek plemenita
Koji je Galdos u svojim knjigama stvorio.
Od one nas ova teši i leči.

Luis Sernuda, „Španski diptih”,
Očaj himere (1956–1962)

sadržaj

Ujutru bi se čulo sviranje klavira	13
I Iznenadenje (1954)	19
II Društvo (1955)	171
III Samoća (1956)	331
IV <i>Frankenštajnova majka</i>	483
Hermanova priča (beleška autorke)	497
Likovi	519

San razuma stvara čudovišta.

Naslov grafike broj 43 *Kaprica*,
Fransisko Goja (1797–1799)

INVENTAR MESTA POGODNIH ZA LJUBAV

Malo ih je.

(...)

Na sve strane zrikave oči,
izmučene rožnjače,
neumoljive zenice,
podozrive mrežnjače,
prate, ne veruju, prete.
Možda je jedini spas hodati sam,
isprazniti dušu od nežnosti
i ispuniti je dosadom i ravnodušnošću,
u ovom neprijateljskom vremenu, pogodnom za mržnju.

Anhel Gonsales,
„Inventar mesta pogodnih za ljubav”,
Traktat o urbanizmu (1967)

Ujutru bi se čulo sviranje klavira. U paviljonu „Presvetog srca“, gde su bile smeštene štíćenice pansiona iz visokog društva, hodnici su bili od lakiranog hrastovog parketa koji je blistao na suncu poput nekog jezerce-ta od karamela. Kada sam prvi put stao na njega, osetivši plutajuće daščice koje su, uležući se pod mojom težinom, škripale pre nego što bi se ponovo vratile u prvobitni položaj, nisam bio svestan da sam se upravo vratio u detinjstvo. Pod majčine kuće, pohaban i pocrneo, više nije podsećao na karamel. Prošlo je mnogo vremena, više nego što je trajao moj boravak van Španije, otkako je poslednji put lakiran.

Petnaest godina sam se trudio da se setim boja, tekstura, senzacija koje sam zaboravio, ali kada sam se vratio, sve me je iznenadilo. Zaobljenost januarskog sunca na poljima zgrčeni-m od mraza, prostranstvo suvih ravnica, jalova zemlja, forme oblaka, siluete žena koje sam svakog jutra viđao kako uzimaju vodu sa česme na trgu, njihove pognute glave pokrивene maramama, ali ne i taj klavir. Uvučen u drugi ritam, onaj koji su proizvodili moji koraci po parketu, nisam ni obratio pažnju na njega sve dok muzika nije naglo utihnula kada sam prošao pored jednih vrata. Tek tada sam se setio gde živim. Španija nije bila Švajcarska, španske radio-stanice nisu prenosile klavirske koncerte u podne. Sekund kasnije, kao da su htela da mi se pridruže u iščuđavanju, sva zvona Sjemposuelosa zazvonila su udruženo da nagoveste da je vreme za molitvu Anđela Gospodnjeg.

Još nisam uspeo da se naviknem na taj ritual, tokom koga doktor Robles i njegovi učenici u podne prekidaju svaki posao, da bi se okupili u predvorju i sa vatrenom pobožnošću izgovarali odlomke molitve, čije je stihove kazivala jedna časna sestra, a ostali joj, kako se činilo, odgovarali. Prvog jutra nisam razumeo šta se dešava i nastavio sam da pričam sve dok me jedan kolega nije uhvatio za ruku, naslonivši kažiprst svoje druge ruke na usne. On nije kleknuo, niti se molio, ali je stajao nepomično, sa skupljenim nogama i rukama skrštenim u krilu, sve dok nisu završili. Dva dana kasnije otkrio sam da nije bio jedini. To isto je uradio još jedan psihijatar iz Roblesovog tima i to, da se ostavlja sve što se trenutno radi, da se odlazi u predvorje, da se skupljaju noge, prekrštaju ruke, zatvaraju usta, od tada pa nadalje, radio sam i ja. Međutim, u hodniku „Presvetog srca” bio sam sâm i na tren sam dopustio sebi da oslušnem tišinu pre nego što sam nastavio da hodam. Kada sam stigao do kraja hodnika, klavir je ponovo počeo da svira. Izuo sam cipele, vratio se istim putem nazad, a muzika nije prestala.

Od tog jutra, kad god sam mogao, sklanjao sam se od Ande-la Gospodnjeg u „Presveto srce”, veličanstvenu zgradu koja je manje ličila na sanatorijum a više na hotel, dobro očuvanu nekadašnju banju, koja je bila okružena starom bujnom baštom, sa znalački orezanim visokim drvećem. I ostali paviljoni imali su lepe, ali manje raskošne bašte, sa manje prolećnih pupoljaka i letnjeg hlada, kao da je razvrstavanje šticećenica u četiri kategorije, u odnosu na novac kojim su raspolagale, podrazumevalo čak i razliku u zelenim nijansama koje su posmatrale s prozora svojih spavaćih soba. Kod ovih je razlika bila još izraženija.

Pijanistkinjin smeštaj bio je jedan od najskupljih, to je bio više stan nego soba. Mali dnevni boravak bio je povezan sa spavaćom sobom, odakle se išlo u zasebno kupatilo, koje nisam mogao da vidim iz hodnika. Nju sam video samo s leđa, kako sedi za zidnim klavirom postavljenim ispred prozora, s jedne strane kreveta. Polako sam otvorio vrata, onoliko pažlji-

vo koliko je to bilo u mojoj moći, ali sam imao utisak da se ne bi okrenula da me pogleda čak i da sam bio bučan.

Bila je to starija žena, veoma kratke sede kose. Sa udaljenosti s koje sam je posmatrao, ne prešavši prag, mogao sam da ocenim da je nosila kvalitetnu odeću, svaki dan različitu, ali uvek crnu, besprekorno čistu, kao da ju je uvek četkala pre nošenja. Čistoća je bila retka osobina kod duševnih bolesnika, dostojanstvo neuobičajeno, ali ništa nije bilo tako čudno kao kretanje njenih prstiju preko dirki klavira. Nisam bio veliki ljubitelj muzike, ali sam u životu slušao mnogo koncerata. Moja majka, koja je pre udaje zarađivala za život kao učiteljica klavira i koja će se posle rata ponovo time baviti, nikada nije dozvolila da prođe ceo dan a da ne sedne da svira. Pored toga, u Nešatelu, a posebno u Bernu, lečio sam razne muzičare i mnoge pacijente koji to nisu bili pre nego što su počeli da neguju umetnost kao terapiju. Zato sam odmah shvatio da je ova žena drugačija.

Pijanistkinja iz „Presvetog srca” ne samo da je svirala kao virtuoz već i kao savršeno uračunljiv virtuoz. Muzika koja je izvirala iz njenih prstiju ne samo da je bila tačna, tečna i melodična, kao ona koju je proizvodio majčin klavir, već je osim pravičnosti, odsustva pauza i grešaka, posedovala i neku misterioznu elastičnost. Pijanistkinja „Presvetog srca” je vladala notama, zapovedala akordima kao da su živa bića koja se dižu, spuštaju, spajaju i odvajaju svojom voljom. Više od zvukova, stvarala je petlju beskonačne harmonije koja kao da je postojala oduvek, jer nije prestajala i jedva da se odmarala nakon što bi jedno delo okončala i započinjala drugo. Pacijentkinja iz sobe 19 luksuznog paviljona nije samo odlično svirala klavir, na čijem pultu nije ležala nijedna nota. Klavijatura i njeno telo su se spojili u jedan instrument, toliko moćan da je mogao da odražava sve ljudske emocije, od samilosti do besa. Ali ta starica obučena u crno imala je još iznenađenja za mene.

Po podne bi joj neko čitao naglas.

Otkako sam stigao u Sjemosuelos, provodio sam jutra analizirajući medicinske kartone pacijenata koje je doktor Robles predložio za moj program. Popodne sam se posvetio intervjuisanju kandidatkinja, sve dok nisam otkrio da se moji kriterijumi nisu uvek poklapali sa kriterijumima direktora duševne bolnice. Proučavao sam druge slučajeve u nadi da ću sastaviti odgovarajuću listu, i takav cilj me je jednog popodneva, sredinom februara, doveo do „Presvetog srca”. Nameravao sam da posetim jednu štíćenicu kako bih joj objasnio program i predložio da se nademo sutradan, ali kada sam stigao, nisam čuo klavir. Tišina mi je pokvarila planove.

Izuo sam cipele i polako se uputio ka sobi 19. Na pola puta sam načuo neočekivani zvuk, glas mlade žene koja je ritmično menjala intonaciju, postavljajući pitanja na koja je ona sama sebi odgovarala, kao da igra dva različita lika. Čuvši je, namrštio sam se, ali samo što sam uspeo da obradim tu polifoniju, još jedan hrapav, umoran glas okončao je moju zbunjenost.

– Pročitaj mi to ponovo.

Pijanistkinja je izdala naredbu osornim, autoritativnim tonom žene navikle da komanduje.

– Jao, što ste dosadni! – s druge strane, devojka koja joj je čitala, imala je lep glas, skoro dečjeg tonaliteta, zvonak poput praporaca. – Ali samo još malo, jer je već kasno, a ako se budem zadržala, ne možete da zamislite kakvu ću grdnju dobiti...

Zatim je ponovila dijalog iz nečega za šta sam pretpostavio da je filozofski traktat, jer se s vremena na vreme saplitala sa izgovorom grčkih izraza čije joj značenje sigurno nije bilo poznato.

– Eto, to je to! – rekla je nakon što je završila. – Sutra nastavljam.

– Ne – autoritarna dama se energično suprotstavila. – Ostani još koji trenutak, danas si baš malo čitala.

– Ne mogu, gospođo Aurora, zaista – začuo se zvuk micanja stolice i spuštanja knjige na sto. – Moram da idem.

frankenštajnova majka

Osetio sam da će otvoriti vrata, pa sam se povukao na sredinu hodnika, držeći cipele u ruci. To je bilo prvo što je čitateljka videla kada me je otkrila, ali ju je starica ponovo pozvala pre nego što je uspela da mi se pridruži.

– Hoćeš li doći sutra? – njen glas se promenio, odražavajući molećivost male, kapriciozne devojčice. – Obećaj, obećaj mi da ćeš sutra ponovo da dođeš.

– Pa naravno – devojka se nasmešila, ali ne meni, vrativši se da se oprostí od pijanistkinje. – Šta vam pada na pamet! Sutra u pet sam ponovo ovde.

Nagnula se nad pacijentkinju iz sobe 19, a ova ju je obavila rukama i stisnula tako čvrsto, kao da nije htela da joj dozvoli da ode, položivši glavu na njen stomak, licem okrenuta prema meni, zatvorenih očiju.

U tom trenutku sam je prepoznao.

I

iznenađenje

(1954)

Kada se taksi zaustavio ispred ulaza u Ulici Gastambide 21, osetio sam da mi nedostaje vazduha. Ostali simptomi su se javili vrlo brzo, pre nego što sam uspeo da sam sebi postavim dijagnozu boljke koju bih blagovremeno prepoznao kod svakog drugog pacijenta.

– Jel' vam dobro, gospodine? – taksista se okrenuo da me pogleda, namrštenog čela. – Prebledeli ste. Hoćete da vas odvezem u Hitnu pomoć?

– Ne, hvala – naterao sam se da usporim disanje, iako sam znao da će mi se stezanje u grudima pojačati. – Koliko sam dužan? – i tako sam naučio da kontrola hiperventilacije izaziva ubrzano lupanje srca.

Nikada pre toga nisam imao napad panike. Jesam osetio strah mnogo puta, i to veliki strah, tokom bombardovanja, kada su me kolima odvezli u Alikante, na doku sa kojeg moj brod nikada nije isplovio, u ćeliji policijske stanice u Oranu, u luci Marsej i kasnije, tokom beskonačne vožnje od Francuske do Švajcarske. Doživeo sam velike i male strahove, od samog sebe i od drugih ljudi, strah od smrti, od toga da će me ubiti, od gubitka kontrole, doživeo sam snažne strahove, ali nikad napad panike. Sve do 21. decembra 1953. godine. Sve dok se taksista, kome sam ostavio preveliku napojnicu kako bih mogao što pre da izjurim iz kola, nije zaustavio ispred kuće u kojoj

sam živeo, u kojoj je još uvek živela moja majka, i u kojoj više nije živeo moj otac.

Trebalo mi je dosta vremena da se popnem u kuću. Pre toga sam zastao s jedne strane ulaza, leđima okrenut ulici, otvorio putnu torbu i gurnuo glavu unutra, sve dok nisam ponovo mogao normalno da dišem. Srce mi se malo-pomalo smirivalo, ali se osećaj stezanja spustio iz grudi u stomak i odatle se nije pomerao. Želeo sam da zapalim cigaretu, ali me je drhtanje ruku upozorilo da je bolje da odustanem od toga. Shvatio sam da imam samo dve mogućnosti, da brzo prođem kroz ta vrata ili da se vratim u Švajcarsku. Pošto su moje noge htele da ostanu, bez napora su prešle tri stepenika koja su vodila unutra.

Iz kutka za portire, gde je nekada sedela Margarita, napadna starica koja je vonjala, a koju sam simpatisao jer mi je svakog popodneva po povratku iz škole davala bombonu, u mene je zurio neznanac, koji je brže-bolje ustao sa stolice, upitavši me kuda sam se uputio. Od trenutka kada sam kročio na peron Stanice „Sever“, suočio sam se sa Madridom kao sa nekom čudnom životinjom, čudovištem koje je bilo podvrgnuto metodičnoj, fantastičnoj metamorfozi. U tom novom, ponegde još uvek providnom ruhu, koje se razlikovalo od onog koje sam oduvek smatrao karakterističnim za svoj grad, otkrio sam razvaline poznatog sveta, arome, detalje, prepoznatljive zvukove koji su se mešali u neznanom pejzažu, ravnodušnom prema mom povratku, s nekim drugim koje nikada ne bih uspeo da zamislim. Nisu se samo zastave promenile. Promenila se i boja tramvaja, grbovi oslikani na vratima taksija, uniforme opštinskih službenika, jakne uličnih čistača, nazivi bioskopa, prodavnica, ulica i table na kojima su bila ispisana njihova imena. Ali dok sam Margaritinom nasledniku objašnjavao ko sam i zašto idem u stan desno B na prvom spratu, shvatio sam da se neke stvari nikada neće promeniti. Jedna od njih je bila arogancija u koju je bila zamaskirana radoznalost madridskih portirara. Neprijateljstvo s kojim su se obraćali strancima. Lakoća sa

kojom se njihova antipatija pretvarala u pokorni osmeh nakon što bi identifikovali bilo koju novopridošlicu koja bi im mogla dati napojnicu. Vrlo brzo sam otkrio da, ako se neke stvari ne menjaju u spoljašnjem svetu, neke druge pak ostaju nepromenljive unutar mene. Dok sam se peo uz stepenice, srce mi je iskakalo iz grudi, a ipak se na šestom stepeniku stvarnost okrenula oko sebe, i kao da su beskrajni zupčanci jedne složene, izuzetno delikatne mašine u trenu škljocnuli da objave da se, koliko god to i meni samom bilo neverovatno, Herman Velasques Martin upravo vratio kući.

Zapamtio sam najmanje šest različitih parova. Moje omiljene su bile svetle ružičaste kožne papuče otvorenih peta, koje su preko risova imale dva oblačića od veoma sitnog, finog perja, koje je bilo pravo zadovoljstvo milovati. Ali bilo ih je još, od zelenog somota za zimu, za leto žute kožne papuče, koje joj je otac doneo iz Maroka. Kad je bilo baš hladno, nosila je crvene, koje su iznutra bile postavljene jagnječim krznom. Poslednje koje su mi ostale u sećanju bile su mornarskoplave, poput onih koje sam u tom trenutku opazio, jer pre nego što sam stigao da odem do nje, ona se već stvorila kraj mene.

Papuče moje majke, tog nepogrešivog živog sata koji je imao naviku da nas čeka na odmorištu, leđa okrenutih odškri nutim vratima, najavljivale su njeno prisustvo poput glasnika ljubavi. U detinjstvu, kada bih loše prošao na kontrolnom ili bih se potukao na odmoru s nekim drugom, ništa me nije toliko tešilo kao pogled na njih u dnu stepenica, niti me je nešto više obeshrabrivalo od njihovog odsustva. Ali nijedna emocija nije mogla da se uporedi sa onim što sam osetio u tom trenutku. Možda zato što sam, na udaljenosti od šest stepenika, mogao da prepoznam protok vremena u neočekivano krhkim gležnjevima, suvoj i bleđoj koži stopala ka kojima sam potrčao sa iznenadnom, drugačijom zebnjom koja mi nije stiskala grudi, ali me je još više bolela.

– Mama.

Koža njenog lica, tanka i naborana kao na mojim omiljenim patikama, manje me je iznenadila nego njena nekada bujna griva, koja je sada bila proređena, proseda i kratka kosa, kroz koju joj se providela glava. Ali ništa me nije više zabrinulo od iščilele zaobljenosti njenog tela, te nepoznate, koščate nežnosti ruku koje su me grlile, surovosti vazduha koji je popunjavao konture njenog struka, krika njenih rebara, koja su se nazirala iznad njenih nekada oblih kukova. A ipak je to bila ona, i dalje je bila ona i bila je tu. Bila je to moja majka i ja sam je nazvao tako mnogo puta, mama, mama, mama, samo zato da bih sebe čuo kako izgovaram tu reč, ta dva identična sloga za koja sam se mnogo puta bojavao da ih više nikada neću izgovoriti.

– Ah, Hermane! – tiho je izgovorila moje ime dok me je grlila, odvojivši svoju glavu od moje da bi me pogledala, širokog osmeha, obraza natopljenih suzama. – Hermane, dete moje, ne znaš koliko sam srećna... Sad ne bih žalila i da umrem, stvarno ti kažem – poljubila me je više puta u obraze, cmačući me kao kada sam bio mali. – Ah, mili moj! Kako mi lepo izgledaš, i kako si mi porastao, bio si dete kada... – dodirivala mi je lice, vrat, ramena, kao da ne može da ih vidi, i počela da se smeje, nakon što je prestala da plače. – Ne mogu da verujem da si tu, mada ne razumem... – nežno me je povukla u hodnik i, mada je zatvorila vrata, na tren je utišala glas do jačine šapata, poput neke lepo pripitomljene životinje. – Kako ti je lepo bilo u Švajcarskoj, i dalje mislim da nije trebalo da se vraćaš.

U proleće 1952. godine, klinika „Valdau” bila je odabrana od strane farmaceutske kompanije koja je radila na razvoju hlörpromazina, leka otkrivenog samo nekoliko meseci ranije. Prvi neuroleptik u istoriji primljen je s nepoverenjem od strane najprestižnijih psihijataru u mojoj bolnici, koji nisu uspeali da naslute razmere revolucije koja samo što se nije desila. Njihova konzervativnost mi je obezbedila priliku da vodim kliničko ispitivanje koje će promeniti živote nekih mojih pacijenata, kao i moj život.

Voleo sam to što sam psihijatar, ali moj posao me nikada nije naročito uzbudivao. Gotovo svakodnevno sam se osećao kao entomolog koji zabada insekte na plutu, posmatrajući koliko dugo mogu da pomeraju noge i pažljivo beležeći rezultate, ali ovo iskustvo me je učinilo pravim lekarom. Novi lek ne samo da je delovao mnogo bolje od elektrošokova, insulinskih komi, kupki sa ledenom vodom i drugih terapijskih tortura, hlorpromazin je lećio ili, makar, potiskivao simptome bolesti za koje smo verovali da su nepobedivi. Zbog toga, da bih to ispričao, otputovao sam u Beč u septembru 1953. godine.

Na dan kada sam mu potpisao prvo odobrenje da provede nedelju dana sa svojom porodicom, trebalo je da Valter Fridli napuni četrdeset osam godina. Primljen je na kliniku „Valdau” sa devetnaest godina. Kada sam ga upoznao jednog januarskog prepodneva 1947. godine, jedva da me je udostojio pogleda. Na trenutak je okrenuo ka meni svoje svetle, vodnjikave oči, koje su bile duboko usađene u očne duplje, i ponovo ih prikovao za ruke. Nisam ga zanimalo, ništa ga nije zanimalo, niko ga nije zanimalo. Spavao je mnogo sati. Nije razgovarao ni sa osobljem klinike ni sa ostalim štićenicima. Veći deo dana provodio je u gotovo potpunoj apatiji, koja bi samo bila prekinuta energijom koja mu je bila potrebna da povremeno odmahne glavom, ali je poslepodne strašno patio.

U vreme užine sedeo bi na prozorskom simsu galerije. Uvek isti prozor, u isto vreme, u istoj pozi. Tada je, međutim, pričao, najpre šapatom, da bi se jačina njegovog glasa povećavala srazmerno mukama koje su izazivali glasovi koje je čuo. Valter Fridli je bio šizofreničan i imao je akustične halucinacije. Svakog popodneva se svađao sa svojom majkom, koja je umrla od srčanog udara pre nego što je napunio tri godine, ali ga je krivila da ju je ubio. Posećivali su ga i mnogi drugi, ljudi koje je poznavao, osobe koje nikada nisu ni postojale, i svi su ga sa istom žestinom proganjali, svi su ga maltretirali, vređali, zahtevali da radi stvari koje on nije mogao. Ne mogu, vikao je, ne

mogu to, ne mogu da odem odavde, znaš da ne mogu... Par sati bi se svađao, vikao, izazivao neprijatelje, tukao se s njima, i na kraju bi se predao. Potom je plakao, pokrivajući glavu rukama da bi se zaštitio od naleta vazduha, koji su ga boleli više od pravih udaraca.

U najtužnijem času svakog dana, gospodin Fridli bi brinuo u plač kao bespomoćna životinjica koju lovi čopor divljih zveri. Upravo tako se i osećao. Ako je nebo bilo oblačno, bilo je teško razlikovati boju oblaka od boje njegovog lica. Ako je padala kiša, tihi, bespomoćni plač njegove predaje izgledao je kao prirodni produžetak vode koja je lila niz prozore. Sumrak i on bi se tada spajali u jedno, u kišu, tamu, nebo prekriveno crnim oblacima u ljudskom obliku. Čak ni jaki kontrasti letnjih zalazaka sunca nisu zaustavljali njegovu unutrašnju kišu, jer je pakao u kome je živio bio neosetljiv na vremenske prilike, na godišnja doba, na svetlost. Samo je poštovao, sa skrupuloznom tačnošću, vreme sastanaka sa svojim demonima. Tako je živio najbespomoćnije biće koje sam ikada poznao, čovek koji je bio zdrav, koji je bio jak, koji je imao stariju sestru koja ga je volela.

Svake nedelje Mari Avgustin Bauer, rođena Fridli, nameštala je frizuru, karminisala usne, oblačila svoju najbolju odeću da bi posetila Valtera. Bila je to šarmantna žena, uvek ljubazna, nasmejana čak i dok je sedela na prozorskom simsu pored nje-ga i pokušavala da ga drži za ruku. Ponekad je to dozvoljavao. Ponekad ne. S vremena na vreme, Mari Avgustin bi mu pričala o njihovoj majci. Govorila mu je da je bila veoma dobra i nežna žena, koja ga je mnogo volela pre nego što je umrla u snu, što nije bila ničija krivica. Valter je razgovarao sa sopstvenim glavovima u glavi, kao da ne čuje sestrin, iako bi poneke nedelje, nakon izvesnog vremena, ćutao i naizgled bio zainteresovan za ono što čuje. To je bilo gore. Tada bi je udario, gurnuo, bacio na pod, ali Mari Avgustin se nikada ne bi naljutila na njega. Ustajala bi, popravila odeću, otišla na trenutak u kupatilo i ponovo

sedala kraj njega. Kada bi se opraštala od nas, još jednom bi se osmehnula i zahvalila što brinemo o njenom bratu.

Odabrao sam Valtera više zbog nje nego zbog njega. Kada je hlorpromazin počeo da daje rezultate kod akutnih pacijenata, koji su primljeni sa psihotičnim poremećajima ili u stanjima duboke anksioznosti, kada su takvi pacijenti počeli da pokazuju znake naglog poboljšanja, tako da su mi sami pričali kako su im se simptomi pojavili, kako su shvatili koliko su bili u lošem stanju, i kako su smatrali da su spremni da odu kući i vode normalan život, počeo sam da lečim gospodina Fridlija. To je bio slučaj predviđen protokolom. Iako se, u načelu, od hlorpromazina očekivalo da će poboljšati kvalitet života akutnih pacijenata, ispitivanje je predviđalo i procenu njegovog dejstva kod hroničnih bolesnika. Pre nego što sam pristupio objašnjavanju kako je promenio Valterov život, zastao sam i pogledao ka centralnim sedištima u osmom redu.

Septembra 1953. godine, na bečkom neuropsihijatrijskom simpozijumu, učestvovao sam na skupu koji je isključivo bio posvećen kliničkim ispitivanjima hlorpromazina, zajedno sa pet psihijatarata iz isto toliko evropskih klinika, s kojima sam bio u kontaktu tokom celog procesa. Nismo imali ograničenje u pogledu vremena. Organizacija je rezervisala celo prepodne za nas, a prošlo je skoro tri sata pre nego što sam, kao pretposlednji govornik, preuzeo reč. Baš u tom trenutku, jedna veoma visoka plavokosa dama, poput nekog ženskog džina, za koju bi se pre moglo reći da je gojazna nego raskošnih oblina, počela je da šapuće na uvo gospodinu koji je sedeo pored nje. Bio je tamnopus, sitnije građe, sa uskim čelom, tako uobičajenim kod južnih Evropljana i jakom, talasastom kosom, veoma tamnom uprkos tome što je bila prošarana sedim vlasima, koje su više naginjale ka žućkastoj nego belojoj boji. Prvo sam mislio da je u pitanju italijanski, ali sam u međuvremenu shvatio da je tokom intervencije mog kolege iz Milana, drugog govornika po redu, ćutala. Tu zrelu Valkiru zanimao je samo Valter, a